

ROZDZIAŁ 3

ŚLĄSKIE MIASTA W PROCESIE PRZEMIAN: OD NOWYCH WIZJI PRZYSZŁOŚCI DO INNOWACYJNYCH PROJEKTÓW

Wprowadzenie

Specyfika poszczególnych miast, zróżnicowania społeczności lokalnych, usytuowanie w obszarach funkcjonalnych, zmieniające się konteksty rozwoju powodują, że kreowanie wizji przyszłości jest procesem ciągłego uczenia się, odkrywania i nowego definiowania lokalnych potencjałów, odczytywania zmieniających się oczekiwań i aspiracji mieszkańców, określania relacji między miastem a jego otoczeniem. Formułowanie wizji rozwoju to operowanie wieloma współzależnymi wymiarami tworzącymi przyszłość miasta; wymiarem społecznym [*Cities of the Future...* 2018], gospodarczym [*Infrastructure and Urban...* 2018], przestrzennym [Ortegon-Sanchez, Tyler 2016], czy infrastrukturalno-technologicznym [Hall *et al.* 2000; Caragliu *et al.* 2011]. Początkiem systemowego podejścia do tworzenia wizji jest realizacja gruntownej analizy podmiotowej będącej podstawą do uruchomienia partycypacyjnego procesu myślenia o mieście. Jest to niezbędny warunek do wykreowania wizji zbieżnej z preferencjami podmiotów lokalnych, a jednocześnie przesłanka zawiązywania lokalnych koalicji na rzecz skutecznego wdrażania strategii.

W dokumentach lokalnych odnaleźć można wizje o różnym poziomie szczegółowości i odmiennej formie. W niektórych przypadkach pojawia się wrażenie, że wizja jest pewnym uniwersalnym zapisem, który mógłby być zastosowany do większości miast; nie pokazuje specyfiki danego ośrodka i nie wyznacza jego oryginalnej ścieżki rozwoju. Celem rozdziału jest przedstawienie praktycznych rozwiązań w zakresie kreowania wizji przyszłości wybranych miast. W rozdziale przedstawiono wizje przyszłości trzech miast przemysłowych w województwie śląskim:

- Rybnika – opierającego swoją przyszłość na procesie sprawiedliwej transformacji i wzmocnieniu swojej pozycji jako głównego ośrodka miejskiego obszaru funkcjonalnego,
- Siemianowic Śląskich – zorientowanych na przekształcanie procesu zarządzania na podstawie wzmocnienia partycypacji mieszkańców w lokalnych procesach

decyzyjnych wspomaganą przez technologiczne i organizacyjne narzędzia *smart city*,

- Tarnowskich Gór – kreujących się na miasto wysokiej jakości życia odmiennej co do swoich atrybutów w stosunku do sąsiednich ośrodków aglomeracji przemysłowej.

Dobór miast wynika z kilku kryteriów; do analizy wybrano miasta, które:

- przeprowadziły kompleksową procedurę formułowania strategii,
- zaangażowały w proces strategiczny lokalne podmioty wykorzystując nie tylko instrumenty konsultacji, ale przede wszystkim narzędzia partycypacji i grupowej kreatywności,
- określiły swoją wizję w formie scenariusza pożądanej przyszłości (a nie tylko w formie hasłowej),
- są różnymi przypadkami ze względu na usytuowanie w miejskim obszarze funkcjonalnym (Rybnik – miasto centralne obszaru, Siemianowice Śląskie – miasto, na które oddziałują siły grawitacyjne kluczowych ośrodków aglomeracji, Tarnowskie Góry – miasto zlokalizowane poza obszarem centralnym aglomeracji, komplementarne względem dużych ośrodków).

Rybnik – wizja sprawiedliwej transformacji

W strukturze funkcjonalno-przestrzennej województwa śląskiego Rybnik stanowi centralny ośrodek aglomeracji rybnickiej (Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”). Jest to miasto, które pełni istotne funkcje zewnętrzne w zakresie rynku pracy, świadczenia usług publicznych i rynkowych oraz organizacji sieci kooperacji gospodarczej. W 2021 r. przyjęta została *Strategia Rozwoju Miasta Rybnika do 2030 roku RYBNIK 2030 – pierwszy krok transformacji (2021)*. Prace nad strategią zostały zrealizowane w ramach szerokiej procedury opartej na podejściu foresightowym. Strategia została opracowana na bazie wyników badań ankietowych, wywiadów, warsztatów; do pracy nad strategią zostały włączone różne środowiska miejskie, a także podmioty spoza miasta.

W procesie formułowania strategii sformułowano scenariusze ewolucyjnej przyszłości miasta, które zostały opisane zmianami zachodzącymi w trzech obszarach: strukturze gospodarczej, rynku pracy, oddziaływaniach miasta na otoczenie. Refleksja nad potencjalną przyszłością Rybnika wyłaniająca się z obserwowanych procesów oraz hipotezy dotyczące ewolucji miasta stały się podstawą prac nad strategią.

Nakreślona strukturę scenariuszy poddano analizie w kontekście oddziaływania różnych podmiotów z miasta i otoczenia na przyszłość Rybnika oraz zainteresowania zmianami strategicznymi; uwzględniono przede wszystkim organizacje pozarządowe, podmioty branży okołogórnictwa, rodziny górnicze, starszych mieszkańców, młodzież, lokalnych przedsiębiorców, władze samorządowe, władze państwowe. Rozpoznano

Tabela 1. Scenariusze ewolucyjnego rozwoju miasta Rybnik w perspektywie 2030 r.

Scenariusz innowacji w tradycyjnych sektorach	Scenariusz zrównoważonej ewolucji	Scenariusz zrównoważonej transformacji
<ul style="list-style-type: none"> · struktura gospodarcza: - utrzymanie pozycji sektorów tradycyjnych jako jednego z rdzeni struktury gospodarczej, - wprowadzanie umiarkowanych innowacji w sektorach tradycyjnych, - organizacja przez sektory tradycyjne ważnych sieci kooperacji lokalnej i ponadlokalnej. · rynek pracy: - utrzymanie w sektorach tradycyjnych miejsc pracy ocenianych jako atrakcyjne dla części mieszkańców Rybnika i sąsiednich gmin, - Rybnik jako miejsce pracy dla osób z gmin sąsiednich, - ograniczenie poziomu przedsiębiorczości mieszkańców mogących znaleźć pracę w sektorach tradycyjnych, - odpływ mieszkańców o nowoczesnych kwalifikacjach. · oddziaływania: - wywieranie istotnego wpływu na środowisko przyrodnicze i przestrzeń miasta, - utrwalenie wizerunku miasta industrialnego. 	<ul style="list-style-type: none"> · struktura gospodarcza: - ograniczenie znaczenia sektorów tradycyjnych, - stopniowy rozwój przedsiębiorczości lokalnej, - ograniczony napływ inwestorów, - rozwój usług rynkowych o znaczeniu subregionalnym. · rynek pracy: - ograniczenie liczby miejsc pracy w sektorach tradycyjnych, - kluczowa rola firm lokalnych i sektora publicznego w tworzeniu miejsc pracy, - umiarkowane obniżenie średnich dochodów mieszkańców ze względu na spadek liczby miejsc pracy w sektorach tradycyjnych, - wydłużenie aktywności zawodowej mieszkańców (mniejsza liczba osób przechodzących na wcześniejsze emerytury). · oddziaływania: - pojawienie się nowych terenów do zagospodarowania (rewitalizacji), - ograniczenie uciążliwości oddziaływania sektorów tradycyjnych na przestrzeń i środowisko, - „rozmycie” gospodarczego wizerunku miasta. 	<ul style="list-style-type: none"> · struktura gospodarcza: - wyłanianie się nowych specjalizacji gospodarczych miasta o umiarkowanej konkurencyjności, - Rybnik silnym ośrodkiem usług o znaczeniu subregionalnym, - wzmacnianie i stopniowy rozwój skali działania firm lokalnych, w tym w branżach innowacyjnych i kreatywnych, - nowi inwestorzy i kluczowe firmy w mieście organizujące sieci kooperacji lokalnej i ponadlokalnej. · rynek pracy: - miejsca pracy w sektorach tradycyjnych zastępowane miejscami pracy w nowych kluczowych sektorach, - polaryzacja jakości miejsc pracy: relatywnie wysokie dochody w branżach innowacyjnych i niższe dochody pracowników o kwalifikacjach podstawowych, - rosnąca zdolność gospodarki do wykorzystywania podnoszonych kwalifikacji mieszkańców miasta i gmin sąsiednich. · oddziaływania: - ujawniający się potencjał inwestycyjny terenów do rewitalizacji, - wyraźna poprawa jakości środowiska przyrodniczego i przestrzeni miasta, - <i>rebranding</i> miasta w kierunku ośrodka aglomeracyjnego o zdywersyfikowanych funkcjach.

Źródło: opracowanie własne na podstawie, [Raczek, Wrana 2021].

także czynniki wspierające i hamujące realizację danego scenariusza. Wykorzystano wyniki badań ankietowych oraz wywiadów. Wypracowane scenariusze oraz wyłaniające się z nich pozytywne i negatywne cechy miasta w przyszłości poddano dyskusji z podmiotami lokalnymi. W wyniku refleksji nad scenariuszami sformułowana została wizja Rybnik 2030 wykorzystująca pojęcie sprawiedliwej transformacji. Pojęcie to (*just transition*) zaczerpnięto z dokumentów Unii Europejskiej związanych z polityką klimatyczną, zrównoważonym rozwojem i sprawiedliwością społeczną. Odwołania do tego pojęcia znaleźć można przede wszystkim w Europejskim Zielonym Ładzie, czyli pakiecie inicjatyw politycznych, którego celem jest skierowanie UE na drogę transformacji ekologicznej, przejścia do gospodarki neutralnej dla klimatu z uwzględnieniem sprawiedliwości społecznej poprzez zapewnienie wsparcia pracownikom i społecznościom dotkniętym transformacją oraz eliminację nierówności społecznych w tym procesie. Można też wskazać wiele źródeł literaturowych nawiązujących do pojęcia sprawiedliwej transformacji, w tym na tle wyzwań, przed którymi stoi Rybnik. Problemy przekształceń strukturalnych skutkujące zubożeniem społeczeństwa oraz tworzeniem mało atrakcyjnych miejsc pracy opisuje np. G. Standing [Standing 2021]. W publikacjach T. Jacksona [Jackson 2016] wskazywana jest konieczność równoważenia rozwoju gospodarczego oraz potrzeba transformacji uwzględniającej sprawiedliwość społeczną. Z kolei K. Raworth [Raworth 2017] proponuje systemowe podejście do ekonomii, które koncentruje się na osiągnięciu równowagi między granicami ekologicznymi a minimalnymi standardami społecznymi, co ma doprowadzić do sprawiedliwej i zrównoważonej transformacji. W procesie opracowania strategii znaczna część interesariuszy wyrażała obawy związane ze spadkiem atrakcyjności lokalnego rynku pracy, wystąpieniem ubóstwa energetycznego dotkliwego zwłaszcza dla osób z grup o niskim statusie materialnym, generalną zapaścią miasta związaną z brakiem środków na realizację lokalnych inwestycji.

Kluczowymi atrybutami miasta zawartymi w wizji stały się:

- atrakcyjność mieszkaniowa oparta na atrakcyjnych terenach mieszkaniowych oraz dobrych powiązaniach komunikacyjnych z głównymi ośrodkami regionu,
- wyjątkowa wśród śląskich miast atrakcyjność przestrzeni opierająca się na dziedzictwie kulturowym, jakości środowiska przyrodniczego oraz aktywnościach realizowanych w przestrzeni,
- wykorzystywanie specyfiki i zróżnicowania dzielnic miasta oraz integrowaniu tożsamości dzielnicowej mieszkańców z tożsamością miejską,
- przyjazne warunki do biznesu lokalnego kształtowane we współpracy samorządu lokalnego z przedsiębiorcami,
- dostępność szerokiej gamy usług społecznych oraz oferty spędzania czasu wolnego,
- rozwijanie funkcji ponadlokalnych, zwłaszcza akademickich, badawczych, kulturalnych, sportowo-rekreacyjnych, w tym opartych na wykorzystaniu akwenów w mieście,
- partnerstwo międzysektorowe na rzecz wspierania rozwoju rodziny, talentów i realizacji aspiracji mieszkańców z różnych grup wiekowych,

- pełnienie funkcji węzła rozwoju Subregionu Zachodniego w zakresie usług wyższego rzędu i rynku pracy, a także funkcji lidera w procesie kształtowania i wzmocnienia współpracy gospodarczej, społeczno-kulturalnej, ekologicznej transgranicznego obszaru funkcjonalnego na osi autostrady A1 od Gliwic do Ostrawy,
- realizacja spójnej i konsekwentnej polityki rozwoju kreowanej i wdrażanej przy szerokiej i trwałej partycypacji społeczności lokalnej.

Jako główne wyzwania wyłaniające się z nakreślonej wizji, a kluczowe dla realizacji sprawiedliwej transformacji miasta uznano:

- ożywianie funkcji wyższego rzędu, w szczególności akademickich, które po rozwoju na początku XXI w. przeżywają istotny kryzys,
- wzmocnianie zaangażowania mieszkańców w rozwój lokalny i wzrost ich zainteresowania sprawami lokalnymi oraz poprawę komunikacji między władzami lokalnymi a mieszkańcami,
- rozbudzanie aspiracji edukacyjnych i zawodowych oraz przełamywanie ciągle obecnego, także w młodych pokoleniach przywiązania do myślenia o tradycyjnym modelu kariery związanej z przemysłem wydobywczym,
- wyraźne wzbogacenie lokalnej struktury gospodarczej, w tym wzmocnianie załączkowych działalności biznesowych o wysokim poziomie innowacyjności,
- prowadzenie bardziej efektywnego dialogu między samorządem lokalnym a środowiskiem przedsiębiorców, w tym wzmocnienie zainteresowania przedsiębiorców organizowaniem się w ramach samorządu gospodarczego,
- zmianę ekologicznego wizerunku miasta oraz wyeksponowanie jego atutów przyrodniczych.

Pakiet kierunków przedsięwzięć wynikających ze strategii rozwoju Rybnika jest bardzo rozległy. Transformacji miasta służyć będą przede wszystkim aktywności realizowane w ramach celu zorientowanego na przemiany gospodarcze. Miasto dokonuje redefinicji dotychczasowego potencjału oraz dąży do jego innowacyjnego wykorzystania. Dotyczy to zarówno zasobów ludzkich, w szczególności podnoszenia i dywersyfikacji kwalifikacji pracowników firm branży górniczej i okołogórniczej, jak również obszarów poprzemysłowych, w tym pogórnich, dla których poszukiwane są nowe funkcje. Najistotniejsze w procesie transformacji Rybnika jest osadzenie tego procesu na różnorodnych partnerstwach, począwszy od wzmocnienia samorządu gospodarczego miasta, kreowania relacji biznes – samorząd, odbudowywania relacji podmiotów gospodarczych i naukowo-badawczych aż po wdrażanie narzędzi partycypacji społecznej. Takie podejście uzasadnia istota sprawiedliwej transformacji zakładającej uwzględnienie interesów różnych grup społecznych, ochronę praw pracowniczych, inwestycje w szkolenia i przekwalifikowanie pracowników oraz rozwój alternatywnych sektorów gospodarki. Jest to też właściwa odpowiedź na zapewnienie równowagi między postępem ekonomicznym a społeczną sprawiedliwością i zrównoważonym rozwojem oraz realizacja tego procesu w sposób satysfakcjonujący dla różnych grup społecznych.

Siemianowice Śląskie – wizja partycypacji społecznej w mieście inteligentnym

Strategia rozwoju Siemianowic Śląskich do roku 2030 została opracowana w 2020 r. Metoda formułowania strategii została oparta na podejściu partnersko-eksperyckim. Zróżnicowane narzędzia pracy na dokumentem i konsultacji jego treści miały na celu otwarcie procesu strategicznego na udział różnych lokalnych interesariuszy. Diagnoza sytuacji i perspektyw rozwojowych miasta została skonstruowana wokół trzech kategorii pojęć: procesów strategicznych, wyzwań strategicznych oraz strategicznych wyróżników miasta. W wyniku prac diagnostycznych stwierdzono, że miasto narażone jest na utratę kluczowych potencjałów rozwojowych, w szczególności osłabienie kapitału ludzkiego i przedsiębiorczego. Wskazano także na konieczność silniejszego akcentowania rozwoju zrównoważonego w polityce lokalnej. W delimitacji wykonanej na potrzeby KSRR 2030 Siemianowice zostały zaliczone do gmin tracących swoje funkcje [*Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030* 2019].

Praca nad strategią, a w szczególności nad wizją uwzględniała szeroki zbiór podmiotów lokalnych obejmujący:

- różne grupy mieszkańców rozpatrywane pod względem wieku, statusu materialnego i rodzinnego, miejsca zamieszkania w mieście, pozycji zawodowej *etc.*,
- wspólnoty lokalne ujmowane w skali całego miasta, jak też jego części (dzielnic),
- przedsiębiorców i inwestorów,
- podmioty sektora pozarządowego,
- samorząd lokalny,
- podmioty kreujące ofertę usług społecznych.

Wizja rozwoju miasta „Siemianowice Śląskie 2030+” została sformułowana w siedmiu wymiarach, w ramach których opisano pożądane cechy miasta w 2030 r.; te wymiary to:

- mieszkańcy,
- społeczeństwo obywatelskie i społeczności lokalne,
- kapitał ludzki,
- gospodarka,
- przestrzeń i środowisko,
- pozycja w otoczeniu,
- specjalizacje miasta.

Wizja została skonstruowana w formie matrycy, w której każdy z powyższych wymiarów (poza specjalizacjami miasta) został opisany pożądanymi cechami w układzie czterech przekrojów:

- kompetencje wymagane do rozwoju w danym wymiarze,
- aktywności kreujące rozwój w danym wymiarze,
- warunki decydujące o możliwościach realizacji aktywności i podnoszenia kompetencji w danym wymiarze,

- relacje między podmiotami uczestniczącymi w rozwoju lokalnym w danym wymiarze.

Z nakreślonej wizji wyłania się obraz miasta, w którego rozwoju kluczową rolę odgrywają aktywni, świadomi, wyposażeni w szerokie kompetencje (nie tylko zawodowe) mieszkańcy. Akcentowana jest wartość dla przyszłości miasta świadomości obywatelskiej, wiedzy mieszkańców o mieście i jego atutach, współpracy między podmiotami reprezentującymi różne sektory i podejmującymi partnerskie projekty. Widoczne jest dążenie do, z jednej strony, tworzenia nowej przyszłości, zaś z drugiej do zachowania i wykorzystywania dziedzictwa miasta decydującego o jego specyfice. Na szczególną uwagę zasługuje ostatni z wymiarów wizji, czyli specjalizacja miasta. Zostały one określone po części w wyniku obserwacji dotychczasowych trendów, a po części jako postulat kształtowania nowych cech miasta. Są też wynikiem refleksji nad pozycją, jaką Siemianowice Śląskie zająć mogą w Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii. Do perspektywicznych specjalizacji miasta zaliczono:

- warunki mieszkaniowe, w szczególności dostępność zlokalizowanych atrakcyjnie pod względem przyrodniczym, relatywnie tańszych niż w dużych miastach GZM i dobrze skomunikowanych terenów pod budownictwo mieszkaniowe; w tym kontekście warto podkreślić, że Siemianowice Śląskie, podobnie jak wiele innych śląskich miast dysponują wyjątkowym, jakkolwiek zaniedbanym potencjałem postindustrialnej zabudowy mieszkaniowej, która – po niezbędnej modernizacji – mogłaby stanowić wizytówkę miasta i regionu;
- ofertę spędzania czasu wolnego, szczególnie atrakcyjnych, dobrze urządzonych i wyposażonych terenów rekreacyjnych oraz oferty dla rodzin;
- tworzenie nowych idei i rozwiązań wspierających rozwój lokalny i funkcjonowanie społeczności lokalnych; szczególnie ważne jest w tym aspekcie rozwijanie, aktywizowanie, wykorzystywanie i promowanie współpracy między podmiotami lokalnymi, której rezultatem będzie budowanie lokalnego kapitału kreatywności;
- rozwój społeczeństwa informacyjnego – zarówno w ujęciu kompetencyjnym, infrastrukturalnym, organizacyjnym oraz w zakresie dostępu do usług publicznych i rynkowych;
- rozwiązania Human Smart City, a więc budowanie inteligentnego miasta z technologiami służącymi wzmocnieniu pozycji mieszkańców;
- rewitalizację dzielnic zdegradowanych społecznie i przywracanie wartości terenów poprzemysłowych, które obecnie osłabiają wizerunek miasta, a potencjalnie stawać się powinny przestrzeniami witalnymi i atrakcyjnymi;
- transformację gospodarki w kierunku branż opartych na wiedzy – dzięki wykorzystywaniu lokalnych kapitałów, ale także tworzenia warunków do przyciągania kapitałów z innych miast GZM;
- zachowywanie śląskich wartości, które uznaje się za cenny, unikatowy depozyt ważny dla miasta, metropolii i całego regionu.

Syntezę wizji stanowią trzy współzależne priorytety z niej wyprowadzone:

- Miasto witalne,

- Miasto nowej gospodarki,
- Miasto zrównoważone.

Dla wdrażania strategii oraz osiągnięcia wizji rozwoju określono w ramach priorytetów zbiór przedsięwzięć strategicznych przedstawiony w tab. 2.

Jak widać z powyższego zestawienia przedsięwzięcia mają różną formę i różny poziom szczegółowości. Znalazły się wśród nich zarówno przedsięwzięcia nakierowane na usuwanie dyskomfortów i problemów (np. programy profilaktyki zdrowotnej, projekty dotyczące poprawy jakości powietrza czy działania na rzecz poprawy ładu przestrzennego), jak również przedsięwzięcia otwierające przed miastem nowe per-

Tabela 2. Przedsięwzięcia strategiczne w strategii rozwoju miasta Siemianowice Śląskie

Priorytet	Przedsięwzięcia
Miasto witalne	<ul style="list-style-type: none"> - miasto dostępne – poprawa jakości infrastruktury dla mieszkańców, - włączenie cyfrowe – cykl szkoleń dla mieszkańców gminy z zakresu kompetencji ICT, - programy profilaktyki zdrowia, - modernizacja Szpitala Miejskiego, - rozwój infrastruktury spędzania czasu wolnego w gminie, - programy edukacji ekologicznej, - rozwój kompetencji uczniów i nauczycieli oraz dopasowanie do potrzeb szkolnictwa zawodowego w gminie.
Miasto nowej gospodarki	<ul style="list-style-type: none"> - wsparcie przedsiębiorczości wśród mieszkańców, - <i>brokering</i> wiedzy dla sektora MŚP, - zintegrowany, partnerski system komunikacji miejskiej – Bank Danych o Mieście, - Centrum Interakcji Społecznych Tęcza, - rewitalizacja Pałacu Donnersmarcków, - Sektor 33, - rewitalizacja terenu po byłej Hucie Jedność.
Miasto zrównoważone	<ul style="list-style-type: none"> - eliminacja uciążliwości zapachowych w gminie, - dywersyfikacja źródeł ogrzewania – OZE, - modernizacje energetyczne budynków użyteczności publicznej i budynków stanowiących zasób gminy, - wymiana pieców na energooszczędne, - podłączenie budynków do sieci miejskiej, - rewitalizacja i rozwój terenów zielonych w mieście, - modernizacja kanalizacji, sanitarnej i deszczowej oraz systemu małej retencji, - dywersyfikacja transportu zbiorowego i indywidualnego, - kształtowanie ładu przestrzennego w gminie – ustawa krajobrazowa, - DTŚ Północ, - poprawa jakości życia w zdegradowanej substancji miejskiej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Strategii Rozwoju Miasta Siemianowice Śląskie do roku 2030*.

spektrywy rozwojowe. Do tych drugich można zaliczyć np. *brokering* wiedzy, Bank Danych o Mieście, duże projekty rewitalizacyjne.

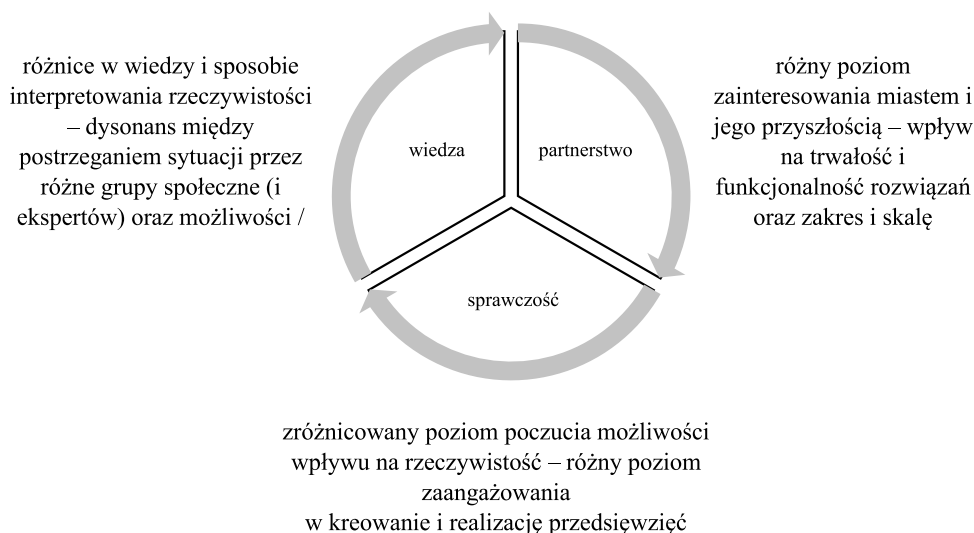
Strategii rozwoju miasta towarzyszy w Siemianowicach Śląskich strategia dziedzinowa zorientowana na wdrażanie idei *smart city* [Strategia Smart City... 2023]. Poprzez tę strategię postanowiono zmierzyć się z częścią barier utrudniających, a czasem wręcz uniemożliwiających sprostanie wyzwaniom, przed którymi staje miasto. Za kluczową barierę uznano tradycyjny model funkcjonowania, zarządzania i relacji z lokalną społecznością, którego negatywnymi cechami są:

- ograniczone zarządzanie strategiczne,
- ograniczona możliwość wdrażania polityk miejskich,
- brak lub niska interoperacyjność,
- brak lub niewielkie skoncentrowanie na potrzebach mieszkańców,
- niska efektywność,
- zamknięte na innowacje systemy,
- niskie możliwości współpracy między jednostkami,
- brak możliwości wprowadzania szybkich zmian.

Siemianowice Śląskie chcą stawać się miastem, które swoją przyszłość opiera na aktywizowaniu mieszkańców z wykorzystaniem inteligentnych rozwiązań technologicznych. Dlatego też podjęto prace nad sformułowaniem wspomnianej koncepcji strategicznej. W dokumencie autorzy odwołują się do podejścia *human smart city*, w którym dokonywane jest przesunięcie punktu ciężkości z technologii na partycypację i aktywność mieszkańców. Zawartość strategii oraz główne projekty w niej zawarte wskazują, że w Siemianowicach Śląskich kluczowe jest myślenie o *smart city* drugiej generacji – miasta zorientowane na dane, koncentrujące się na gromadzeniu, analizie i wykorzystywaniu danych w celu poprawy jakości życia mieszkańców i zarządzania miastem, na zbieraniu danych z różnych źródeł, takich jak sensory, systemy informatyczne, ale także media społecznościowe [Caragliu *et al.* 2011: 65-82]. Kluczowym projektem wdrożeniowym jest Bank Danych o Mieście – narzędzie, które powstało w ramach pilotażowego projektu w ramach konkursu Human Smart Cities organizowanego przez Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej. Narzędzie to powinno być traktowane jako jeden z elementów tworzenia warunków do partycypacyjnego zarządzania miastem. Skuteczność i użyteczność Banku uzależniona jest od tego, na ile stanie się on realnym węzłem informacyjnym, jaka będzie skłonność podmiotów lokalnych nie tylko do korzystania z Banku, ale przede wszystkim do wprowadzania do niego posiadanych informacji. Wymaga też opracowywania i wdrażania kolejnych synergicznych projektów prowadzących do ukształtowania *smart city* trzeciej generacji – zorientowanego na społeczność, kładącego nacisk na uczestnictwo i partycypację społeczną, wykorzystującego technologie i dane do angażowania mieszkańców w procesy decyzyjne oraz poprawę jakości życia w mieście [Caragliu *et al.* 2011: 65-82].

Rozwijając myślenie obecne w siemianowickiej strategii zauważyć warto, że udział mieszkańców w kształtowaniu przyszłości miasta wymaga spełnienia trzech współzależnych warunków. Po pierwsze, mieszkańcy powinni dysponować wiedzą umożliwia-

jącą im obiektywną ocenę miasta, uwarunkowań, które w mieście tworzone są dla mieszkańców, ale także zrozumienie ograniczeń wpływających na możliwości przekształcania i kreowania nowej przyszłości miasta. Drugim warunkiem jest otwarcie podmiotów lokalnych na współpracę podmiotów lokalnych. Interesariusze rozwoju lokalnego są niezwykle zróżnicowani co do swoich oczekiwań, aspiracji i możliwości działania; reprezentują też różne punkty widzenia na przyszłość miasta. Wyzwaniem w tworzeniu nowych miast jest przekuwanie partykularyzmów w partycypację i zastępowanie realizacji indywidualnych interesów realizacją wspólnych przedsięwzięć opierających się na silnym kapitale zaufania. Za trzeci warunek skutecznej partycypacji uznać należy budowanie w społeczności lokalnej poczucia sprawczości. W ślad za zaproszeniem podmiotów lokalnych do współpracy iść muszą konkretne możliwości włączania się mieszkańców do działań na rzecz rozwoju lokalnego i przekonanie o poważnym traktowaniu opinii mieszkańców w procesie decyzyjnym.

Ryc. 5. Warunki skutecznej partycypacji mieszkańców w rozwoju lokalnym

Źródło: opracowanie własne.

Siemianowice Śląskie są na początku drogi kreowania miasta partnerskiego i inteligentnego. Aktualnie tworzone są instrumenty umożliwiające osiągnięcie celów w omawianym zakresie. Ich znaczenie dla przyszłości miasta zależeć będzie nie tylko od osiągnięcia pewnej sprawności technicznej, ale przede wszystkim od ich promowania, upowszechniania infrastrukturalnego i kompetencyjnego oraz realnego wykorzystywania w procesie wzmocnienia samorządności lokalnej.

Tarnowskie Góry – wizja miasta wyjątkowego

Tarnowskie Góry są miastem, które stara się opierać swój rozwój na pozytywnej odmienności w stosunku do poprzemysłowych miast Aglomeracji Górnośląskiej. Wizerunek miasta, generalnie, jest pozytywny a jakość życia w mieście jest oceniana wysoko. Świadczy o tym napływ nowych mieszkańców poszukujących atrakcyjnego, bezpiecznego, kameralnego miejsca zamieszkania, a jednocześnie oczekujących dostępu do różnego rodzaju usług warunkujących codzienne funkcjonowanie. W 2022 r. przyjęto *Strategię Rozwoju Miasta Tarnowskie Góry 2030+*. Co istotne, równoległe z pracami nad strategią rozwoju miasta realizowane są prace nad dwoma dokumentami komplementarnymi, tj. nad Gminnym Programem Rewitalizacji oraz Strategią rozwiązywania problemów społecznych. Ich horyzont czasowy jest zbieżny ze strategią rozwoju miasta; są to dokumenty dopełniające strategię i rozwijające myślenie o przedsięwzięciach strategicznych.

Tarnowskie Góry upatrują szans rozwoju w swojej odmienności składającej się na wysoką jakość życia. Specyfikę tę wyznaczają cztery wyróżniki strategiczne; po pierwsze jest to wysoki poziom kapitału ludzkiego i społecznego wyrażający się utożsamieniem mieszkańców z miastem oraz zainteresowaniem działalnością społeczną. Co ciekawe, cecha ta nie dotyczy tylko mieszkańców związanych z miastem od pokoleń. Nowi mieszkańcy osiedlający się w mieście szybko wrastają w środowisko lokalne, co wyrażało się m.in. aktywnym udziałem w opracowaniu strategii rozwoju miasta. Drugi z wyróżników to jakość środowiska i przestrzeni. Na tle większości miast Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii miasto cechuje się dużą powierzchnią terenów chronionych przyrodniczo, wysokim wskaźnikiem lesistości, dużą powierzchnią terenów zielonych w mieście, wysoką wartością kulturową przestrzeni miasta (zabytkami architektonicznymi, układem urbanistycznym, specyficzną zabudową dzielnic). W skali regionu unikatowym atutem jest obiekt wpisany na listę UNESCO (kopalnie rud ołowiu, srebra i cynku wraz z systemem gospodarowania wodami podziemnymi) stanowiący wyjątkową atrakcję turystyczną. Walory te są wzmacniane przez rozwiniętą infrastrukturę techniczną umożliwiającą zrównoważony rozwój miasta. Trzecim z wyróżników jest gospodarka i rynek pracy. Miasto cechuje zdywersyfikowana struktura gospodarcza z obecnością innowacyjnych firm działających na rynkach globalnych. Silny jest także lokalny samorząd gospodarczy (działalność Izby Przemysłowo-Handlowej). Czwartym z wyróżników jest dogodne położenie miasta umożliwiające czerpanie z oferty usług innych miast Metropolii, korzystanie z bliskości terenów i obszarów o wysokiej jakości środowiska, dostępność do urozmaiconego rynku pracy w głównych ośrodkach regionu.

Jednocześnie jednak, w procesie formułowania strategii wskazano na istotne deficyty i ograniczenia wpływające na jakość życia w mieście. Za pierwszoplanową kwestię uznano kreatywne i zrównoważone wykorzystanie potencjału historycznego i kulturowego miasta, w szczególności jego centrum oraz zabytków UNESCO. Wyjątkowość centralnej części miasta nie znajduje należnego miejsca w tworzeniu jakości życia. Szczególnymi uciążliwościami są ruch samochodowy, zanieczyszczenie

powietrza, zły stan części historycznej zabudowy. Mieszkańcy zwracali też uwagę na deficyt usług gastronomicznych i kulturalnych o jakości i profilu oczekiwany przez osoby o bardziej wyrafinowanych wymaganiach. Brakuje też pewnych usług wyższego rzędu, w szczególności naukowo-badawczych, które mogłyby wspierać rozwój lokalnego biznesu.

Wizja przyszłości miasta została skonstruowana w czterech wymiarach nawiązujących do wymienionych wyróżników; są to wymiary: podmiotowy, relacyjny, przestrzenno-środowiskowy oraz ponadlokalny. W wymiarze podmiotowym wskazano głównych interesariuszy rozwoju lokalnego zwracając uwagę na kształtowanie i realizowanie lokalnej polityki w partnerstwie z mieszkańcami oraz z uwzględnieniem specyficznych potrzeb społeczności w poszczególnych dzielnicach, wsparcie rodzin, zaspokajanie potrzeb mieszkaniowych, zapewniania młodzieży warunków dobrego startu do kariery zawodowej i realizacji planów życiowych, a także wspieranie osób o szczególnych potrzebach poprzez dostęp do specjalistycznych usług i udogodnień. W wymiarze relacyjnym akcentowana jest integracja społeczności lokalnej wokół dziedzictwa kulturowo-historycznego miasta, dążenie do wspólnego działania na rzecz przyszłości, kreowanie przyjaznych relacji charakterystycznych dla kameralnych dzielnic i ośrodków miejskich, rozwój sektora pozarządowego, w tym w aspekcie wzbogacania palety lokalnych usług i udogodnień oraz aktywizacji mieszkańców w różnych grupach wiekowych. Za istotną wartość uznaje się także silne powiązania kooperacyjne między lokalnymi firmami umożliwiające podejmowanie ważnych partnerskich przedsięwzięć biznesowych, a także rozwój współpracy międzysektorowej, szczególnie lokalnego środowiska biznesu, instytucji edukacyjnych i środowisk kulturalnych, prowadzącej do wdrażania innowacji ekonomicznych i społecznych. W wymiarze przestrzenno-środowiskowym wizja jest zorientowana na ochronę naturalnych zasobów przyrodniczych, rozwój zielonej i błękitnej infrastruktury, wdrażanie nowoczesnych rozwiązań technologicznych i organizacyjnych wspierających ochronę środowiska i zapobiegających skutkom zmian klimatu, wykorzystywanie atutów historycznych przestrzeni miejskich, rozsądne gospodarowanie przestrzenią, w tym zapobieganie rozlewaniu zabudowy i generowaniu konfliktów między użytkownikami przestrzeni, poszanowanie odmienności dzielnic i ich walorów, a wreszcie dobre połączenia transportowe z miastami w otoczeniu metropolitalnym. W wymiarze ponadlokalnym wizja skupia się na wykorzystaniu specyfiki Tarnowskich Gór do tworzenia ich atrakcyjnego wizerunku, w szczególności poprzez eksponowanie wyjątkowej historii miasta będącego kolebką śląskiego przemysłu, pozytywną odmienną w stosunku do innych ośrodków Metropolii, w szczególności w aspekcie ekologicznym i urbanistycznym, wysoką atrakcyjność mieszkaniową stanowiącą magnes dla nowych mieszkańców, promowanie atrakcji turystycznych opierających się na zabytkach (w tym UNESCO), klimacie miasta, usługach turystycznych adresowanych do osób zainteresowanych wielowiekową historią miasta i regionu. Tarnowskie Góry dzięki swoim atutom powinny współtworzyć korzystny wizerunek Metropolii i całego regionu.

Reasumując, można powiedzieć, że wizja i oparta na niej strategia rozwoju Tarnowskich Gór skupiają się na tworzeniu miejsca wygodnego do życia a jednocześnie na

kształtowaniu funkcji komplementarnych względem kluczowych ośrodków Metropolii. Tym założeniom odpowiadają dwa główne przedsięwzięcia planowane (po części już realizowane) przez władze miasta. Pierwszym jest podniesienie atrakcyjności centrum miasta, w tym Rynku poprzez poprawę estetyki, uzupełnienie infrastruktury technicznej, nową organizację ruchu samochodowego, rozwój aktywności biznesowych i społecznych przyciągających mieszkańców, podtrzymywanie wysokiego poziomu bezpieczeństwa. Generalnie, zamierzenie to jest akceptowane przez społeczność lokalną. Podzielone są natomiast zdania co do zasadności wyłączenia centrum z ruchu samochodowego. Występuje też swego rodzaju rozbieżność pomiędzy artykułowanymi przez mieszkańców oczekiwaniami dotyczącymi rozwoju funkcji kulturalnych oraz lokali gastronomicznych na Rynku a realnym stylem życia i intensywnością korzystania z tego typu oferty, która w mieście jest obecnie dostępna. Druga grupa kluczowych przedsięwzięć dotyczy wykorzystania turystycznego potencjału miasta. Warto zaznaczyć, że wpisanie kopalni rud ołowiu, srebra i cynku na listę UNESCO jest w dużej mierze wynikiem inicjatywy społecznej i działań Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Tarnogórskiej, co jest kolejnym świadectwem siły lokalnego kapitału społecznego.

Zakończenie

Analizując przedstawione studia przypadku można sformułować pięć rekomendacji dotyczących kreowania wizji przyszłości miast:

- 1) wizja przyszłości powinna być formułą tworzącą możliwie plastyczny, czytelny opis miasta w wyznaczonym horyzoncie czasu; w badanych miastach wizja ma formę scenariusza uwzględniającego różne wymiary rozwoju lokalnego; jest to warunkiem koniecznym do wyprowadzenia z wizji konkretnych celów, ale także tworzy podstawę do komunikacji ze społecznością lokalną;
- 2) analizowane strategie operują otwartym horyzontem czasowym; jest to rozwiązanie uzasadnione złożonością procesów i skalą wyzwań stojących przed miastami poprzemysłowymi; wykreowanie nowego miasta, wdrożenie istotnej, przełomowej zmiany strategicznej wymaga dłuższego czasu; można więc zgodzić się, że w pewnych sytuacjach wizja przyszłości pokazująca „miasto marzeń” a nie swego rodzaju „półprodukt” może być formułowana w sposób otwarty (np. 2030+), zaś cele strategiczne z niej wynikające powinny być osadzone w konkretnym horyzoncie czasowym odwzorowując stany pożądane w pewnym etapie rozwoju;
- 3) wizja przyszłości powinna być osią myślenia strategicznego, a jej wykorzystanie nie powinno ograniczać się tylko do dokumentu strategii rozwoju; w badanych miastach strategii towarzyszą inne koncepcje rozwojowe stanowiące kolejny krok w tworzeniu ścieżki implementacyjnej; jest to tym bardziej istotne, że w świetle regulacji prawnych – określających tryb pracy nad strategią

oraz jej strukturę – w dokumencie tym nie muszą być określone projekty wdrożeniowe;

- 4) dążyć należy do uwzględnienia w wizji i strategii różnych podmiotów lokalnych; z jednej strony, wizja musi być atrakcyjna dla liderów lokalnych będących siłą napędową przemian – głównie przedsiębiorców oraz silnych podmiotów społecznych; z drugiej strony, w kształtowaniu przyszłości nie mogą być pomijane podmioty o słabszej pozycji; przykładowo: w Rybniku dużo uwagi poświęcono zagrożeniom, które dotyczą osoby słabsze na rynku pracy; w Siemianowicach Śląskich wdrażane są narzędzia technologiczne i organizacyjne umożliwiające włączenie każdego z mieszkańców w procesy decyzyjne, zaś w Tarnowskich Górach ze strategią rozwoju miasta zintegrowana została strategia rozwiązywania problemów społecznych;
- 5) z powyższą rekomendacją wiąże się konstatacja, że wizja przyszłości to nie tylko formuła łącząca mieszkańców; zmiany strategiczne wywołują także kontrowersje a nawet konflikty; formułowaniu wizji, a następnie jej wdrażaniu towarzyszyć musi edukacja obywatelska podnosząca kompetencje mieszkańców w zakresie postrzegania miasta i szans stworzonych przez realizację wizji.

Posługiwanie się wizją przyszłości jest procesem opartym na wspólnym „uczeniu się miasta”, wzmocnieniu empatii społecznej, budowaniu relacji między podmiotami lokalnymi. To także proces, w którym konieczne jest odnajdywanie równowagi między realizmem a ambicjami i dążeniem do wykreowania nowych wartości.